

שירי קלו בלקין / היינו צעירים
מסה על השיר לא רצוי / אליזבת קולדריג'

“Unwelcome”/ Mary Elizabeth Coleridge

היינו צעירים, היינו עליזים, היינו מאוד מאוד נבונים
והדלת ניצבה פתוחה בסעודתנו
כאשר חלפו על פנינו אישה ומערב בעיניה
וגבר בגבו למזרח

הו עוד התרחבו הלבבות שלא חדלו מלדהור
הקול הרם ביותר נדם
ההלצה גוועה על שפתותינו עת הם חלפו
וקרני שמש יולי, היכו כפור

גביעי יין אדום החווירו על שולחן העץ
הלחם הלבן שחור כפיח
כלבת הציד שכחה מידו של אדונה
היא נפלה למרגלותיו על הארץ

הנח לי לנוח, במקום בו גופת הכלבה שרועה
טרם אושיב עצמי שוב בסעודה
בה חולפים אישה ומערב בעיניה
וגבר בגבו למזרח

תהיתי רבות מה בכלל אני רוצה לעשות כאן. לאן אני פונה עם זה, כאשר "זה", פירושו (הפעם), כתיבת מסה, ו"כאן", פירושו על הדף. יש בי לא מעט ביקורת על לא מעט נושאים - נושאים שהוצפו במהלך השנים בתשוקה ובלהט, אך כתיבת מסה בנושא כתיבה, גרמה לי להשתהות. דווקא בגלל חופש הבחירה מצאתי את עצמי עוצרת מבלי שתכננתי, ומבלי שאני מצליחה להביא את עצמי לבחור טקסט שאליו אני רוצה להתייחס. "טקסט" למשל, אינה מילה בעברית, כידוע. עברות מילים תמיד גורם לקובייה ההונגרית שלי (למוח שלי) להשתבץ אל הצבע הנכון. עברית למשל, עבורי, היא בצבע לבן מאז ומעולם. ואני מיד מגייסת את כל קירות הקובייה, שמעצמה מסתובבת שמאלה וימינה, מלמעלה למטה, לטובת התאמה מלאה כך שכל הקיר יהיה לבן, ללא כל משבצת אדומה או ירוקה בודדת (נחמד בתאוריה). על כל פנים, ללא "טקסט בעברית", הלכתי להכין תה. מזגתי מים רותחים, ווידאתי ששקיק התה שוקע עד תחתית הספל. ובשיח הפנימי שניהלתי בתוכי, בין אדי התה, הבה נקרא לזה "ערפל", צף משהו, הבה נקרא לו "סירה". סירת משוטים מעץ או סירת נייר קטנה מהסוג שמשיטים במים שבמורד שול הכביש, אבל מישהו ישב בה פעם – בסירת המשוטים, או לכל הפחות, נגע

בסירת הנייר. שכן, היא כבר שטה שם, היכן שזה. חשבתי בדיוק ברגע ההוא (ולא רק ברגע ההוא), על המילה: "מטבח" שנוקשת בתודעה שלי בכל פעם שאני שם. זו העת לציין שבכל פעם כשאני בחדר הזה שנקרא "מטבח", אני מרגישה איזושהי שאט נפש וסלידה איזמה משמו של החדר החמים ביותר בבית. החדר שמבעבע אהבה נקרא: "מטבח". נגזרת של "טֶבַח", כן? ומשם "טֶבַח". אני אגב קוראת לחדר הזה "מבשלה".

פעם דמיינתי איך התהוותה המילה "מטבח". אנשים היום קונים הכול בסופר, אבל פעם, מלקו את צוואר הברווזים במטבח, והכו בראשו של הדג במטבח. היות שאני לא אוכלת ולא מבשלת את ברואי האל, הגיוני היה בעיני להפוך את שמו של החדר ל "מבשלה", ומאז, הוא מבשלה. אך ככל שהשטתי את הסירה הזו ומשוטיה נעו במים, או שהנייר ממנו היא עשויה התמוסס בהם, ככל שפירקתי מילים לאותיות המרכיבות אותן, וככל שהקדשתי מחשבה לשאלה: "מהי בכלל מילה כתובה", מצאתי את עצמי עוסקת בבליה שבה בלתי אפשרי כבר להפריד את הצהוב מהלבן, הגם שאני רואה אותם ויודעת שאלה מרכיבים אותה, נניח. לא הצלחתי להפריד את הסימנים השרירותיים הללו, הנקראים "אותיות", ממיקומם או מהקשרם הגיאוגרפי, הקשרם התרבותי, הקשרם הדתי. לא הצלחתי לנתק אותם ממצלול ייחודי, או להעמיד פנים שהם אינם רק צורות - עגולות, או מרובעות, או משולשות, קווים שהצטרפו לקווים, וגם לא יכולתי להכחיש שהן בוראות עולמות שלמים, או מביעות עולמות, או מביעות נפש אחת בתוך עולם. או שהינן נפש בפני עצמה, המתחברת לאנשים. לא הצלחתי לנתק אותן מבני אדם. ואף לא הצלחתי בתוך כל זה להתעלם מכך שאותיות הן דברים קטנים ושחורים. כל דבר שהודפס, כל דבר שנכתב – שחור ולבן (או כהה ובהיר, לכל הפחות) ואף זה לקח אותי הלאה והזכיר לי את הפעמים בהן אני מתבוננת בטקסט כתמונה, ולא כשפה. אני אז רואה את כל הנחלים הלבנים הזורמים והמסתעפים בין הנחלים השחורים. שחור שנובע מלבן, לבן שנובע משחור, ושוב האור שמגדיר את החושך, החושך שמגדיר את האור, האין שמגדיר את היש, היש שמגדיר את האין. מתוך המיקרו והמקרו האלה המתקיימים בכל השפות, החלטתי שהנה, משהו ששווה לדבר עליו, או לכתוב עליו, או אותו. בעברית.

לאחר האפריטיף הזה, אציב עובדה ידועה: ישראל הינה קיבוץ גלויות. עכשיו, אם לדבוק בכנות, איני בטוחה באשר לקיבוץ, ועודני תוהה לגבי הגלויות – גלים, אולי. גלים שעברו "הטמעה". "השתלבות", אני מאמינה שמכנים זאת. אך אני מכנה זאת "מהילה". זה עניין של מינונים. בין אם מדובר בסוכר, או במלח, העומדים כגבישים, כחומר בפני עצמו, בסופו של דבר, ערבובם עם מים יביא להתמוססותם. וערבובם עם המון מים יביא להתמוססותם באופן שבו אף לא ניתן יהיה לזהות את נוכחות תכונותיהם במים. כך אולי מתמוססים הגלים בים הזה. אך כוח האנרציה קובע כי כל גוף ישאף לשמור על תכונותיו ולהישאר במצב בו הוא נמצא, והשאלה הנשאלת כאן, היא אולי, "מהו גוף?" האם גביש סוכר הוא גוף? האם אות היא גוף? האם גל הוא גוף. או רק חלק מגוף. מהו "טקסט"?

במקום בו ברחובות תלויים מבצעים ברוסית ובערבית, כתוביות סרטים בעברית, ושמות מותגים ורשתות דווקא באנגלית, קשה לי שלא לתהות באשר לערבוב, לזליגה, ובעיקר, מהו המקום או המרחב בו מתקיים הטקסט, ומהו המרחב אשר ניתן לטקסט?

בימיו האחרונים של אבי, ישבתי על מיטתו שבבית החולים וולפסון. עוד אז ניסיתי להזיז הצידה את הזאב שארב בשמו של בית החולים. ואפילו הצלחתי לזמן מה.

אבי, זכרו לברכה, אהב שירה. הוא למעשה אחז בידע בלתי נדלה בתחומים רבים ומגוונים. הוא אהב דברים רבים, בראשם, אותי, נדמה לי.

כיומיים לפני מותו, בערב קייצי, ישבתי על המיטה עליה שכב לצד כוננית המתכת של בית החולים, עליה נצבה נורת הלילה שלו שהפיצה אור צהוב וחזק. חזק רק באזור שמתחתיה. השאר היה אור עמום וקמטי סדין. שוחחנו על החיים. על זמן, על חרטות, על יש ועל אין. בתוך חלון של הרהור, הוא ציטט שורות משיר, כך משום מקום. שיר שאהב עוד מנעוריו. ככל שניסיתי, איני זוכרת את שמו של השיר, או את שם המשורר. דבר מה הצליח להאפיל על זיכרון פרטים אלה. רק שלוש מילים אני זוכרת ממנו: "ידך הסרוגה בידי". הוא ציטט זאת בעברית, מדוע? איני יודעת. היה ברור שהשיר לא נכתב בעברית, שכן אבי לא קרא שירה עברית, או בעברית, ובעודו מצטט בקולו הרגוע, הוא הדגים בשתי ידיו את השתי וערב הזה של הידיים הסרוגות. תהיתי באותו רגע, האם היד הייתה שזורה, ארוגה, סרוגה, ומה הייתה המילה שפגשה את עיניו. דמיינתי חוט צמר ירוק כהה. אך התבוננתי אז בידו הגדולה, באצבעותיו, ואז בפניו העגמומיות. ראיתי אז רק שתי ידיים סרוגות. החיבור הטכני בינן, לא שינה כבר מאום.

לאחר מותו, חיפשתי את השיר בכל דרך. את הציטוט הספציפי: "ידך הסרוגה בידי" עשרות פעמים. עד היום לא דליתי דבר. או, אם דליתי דבר מה, הרי הוא שאנו פוטונים. נושאים הן את תכונות הגל, והן את תכונות החלקיק - תופעה פיסיקלית המכונה: "דואליות גל-חלקיק" - היות שאנרגיה וחומר יכולים להציג הן תכונות של גל והן תכונות של חלקיק. נראה לי שגם מילים נושאות תכונות הן של גל והן של חלקיק, ולא ניתן להתווכח על כך שגם השפה העברית עצמה (ולא רק העברית), כבר נגועה בתכונות הגל. הגל המתפשט בה מחד, ומאידך, אף היא זולגת לתוכו.

היות שלא מצאתי מעולם את היד שנסרגה, בחרתי להציג או להציף טקסט שלא נכתב בעברית, דווקא בארץ של דוברי עברית, שהיא גם ארץ של דוברי שפות מגוונות, בעיקר בבתים. אתוודה כי התרגום לשיר, בחלקו מילולי, ובחלקו עבר אדפטציה. כלל, הלבטים בתרגום, עבורי, הם תמיד נדנדה בין הרצון לדבוק בדיוק של המילה אותה בחר/ה המשורר/ת / הסופר/ת להטביע על הדף, ובין הרצון לשמר מצלול, חריזה, אך אולי יותר מכל, כרגע, חזק הרצון להעברת המהות של השורה הכתובה – את התכלית, את הניחוח שלה, ואת האווירה, שהינה לא פעם שונה או רחוקה הן מבחינת ציר הזמן והן מבחינת מיקומה הגאוגרפי (ובמקרה זה, שניהם).

ואני תוהה אם על התרגום להוות גם גשר. שפת סימנים. ומשכך, ייתכן שאל לו לדבוק בחריזה מאולצת. תהיות אלה מלוות אותי זה תקופה, ואני עדיין מהרהרת וחוקרת את עמדתי בנושא, כיוון שדבר אינו תחום בוודאיות עבורי בשלב זה, ומי יודע מתי ואם יתחם כלל.

מרי אליזבת' קולרידג' הייתה משוררת, מסאית וסופרת בריטית, אשר חיה ופעלה במאה התשע עשרה. בחרתי להציג כאן את אחד משיריה שתרגמתי, זאת בתקווה שבחירתו תשפוך אלומת אור, אולי לא רק מתחת למנורת הקורא/ת, בכל הקשור לנקודת המפגש בין שפות, לזליגה שבין שפות, לדומה מול השונה, המוכר אל מול הזר, הזמן הנוכחי אל מול העבר, על סוגיות שנזרעו אז, ונשזרו נארגו עם ההווה.

"לא רצוי" – "Unwelcome" מצליח לדידי, להוות ייצוג טוב לנושא פערים ונקודת מפגש בין אלמנטים, הגם שאינו עוסק בשפה (וודאי שהוא כן, מעצם היותו שיר) אך הוא מעלה אל פני השטח את הניגודים מעלה, ואת אריגתם.

הדלת הפתוחה אותה מציבה מרי אליזבת' קולרידג', כבר בשורה השנייה של הבית הראשון, נדמה שעשויה ברזל יצוק, וכשעצמה מהווה נקודת מפגש ומעבר, וקובעת לטעמי את טון השיר כולו. את מה שנכנס דרכה, את מה שיוצא דרכה. דלת אשר לא ניתן לסגור אולי כלל, ואולי גם לא לפתוח לחלוטין, דלת החושפת קיום כפול - את הפתוח ואת הסגור, את החיצוני ואת הפנימי, ומגלה בעיקר, את המתחים שבין הנסתר והגלוי.

נדמה כי השיר עוסק בגוויעת הדוברת, בסצנה המתרחשת במשתה מיסטי, פטאלי, דתי אפילו - במעין סעודה אחרונה, הכוללות אלמנטים וסימבוליזם ברורים ומוכרים של טקס האוכריסטה: הסעודה, היין הקדוש, והלחם. וככזה, הוא למעשה מציב זווית מעניינת מאוד, ואף שאלה תלויה באשר לעמדותיה של הדוברת הן בפן הדתי וכן בפן הפמיניסטי, כאישה במאה התשע עשרה. שני אלה עולים מעומק הדרש. ומאידך, האם עוסק השיר בגוויעתה של הדוברת, או בכלל בהצהרה אמיצה מצדה?

בעצם, ניתן אף לומר שקיימת בשיר ניגודיות כפולה, שכן, אפשר להניח כי הגבר והאישה אשר חולפים על פני הצעירים (הניגוד שבין גבר ואישה, וכן צעירים מול זקנים), הם לא אחרים מאשר הם עצמם, או, רוחות רפאים שלהם העתידיים, המציגים את הניגודיות בינם, ניגוד נוסף – את המזרח ואת המערב, לכאורה, אך גם זה אינו נכון שכן: המערב נגלה בעיני האישה וגבו של הגבר למזרח, כלומר הם מתבוננים באותו נוף, ובכל זאת, לא האחד על השנייה.

שירה זה, ככלל, בנוי כולו כוחות מנוגדים: חיים מול מוות, קדוש ונצחי אל מול האפל והגשמי, ניגודים הבאים לידי ביטוי הן בצבעים של השחור והלבן: "הלחם הלבן שחור כפיח", הן בצליל: "הקול הרם ביותר, נדם", וכן בזמן: עבר מול הווה, והווה מול עתיד, כמו גם ניגודים באלמנטים הברורים ביותר, אולי: נוכחותם של הגבר והאישה (גוף), ובנוכחות החיים והמוות (רוח) כאמור, המרחפים לכל אורך הטקסט. מתחים בין צבעים, צלילים, חומרים, גופים, ורוח, כך מחזיקה אותי מרי אליזבת' קולרידג' באי נחת קבועה. הפיכה והפיכה שוב, היא מציבה ניגוד ועליו ניגוד נוסף או תת ניגוד.

קולרידג' כמו הצליחה לבנות מערכת שמש שלמה, או, אני נוטה להסתכל על השיר הזה, קצת כמו על כוכב לכת שסובב סביב צירו, שמקיף כוכב אחר, וגם יהיה מוקף בכוכב אחר. מערכת שהיא בנתה באמצעות חומרים פשוטים, כאילו הציבה מקלות, חוטים, ותפוחים. או: שולחן, יין, לחם, כלב, דלת, הנזכרים בשירה: במבט ראשון, אנו מצויים בחלל מיסטי, שאינו לחלוטין ברור. בו התקיימו הצעירים - בזמן עבר. היא מיד סוגרת את הדלת על העבר הזה (או פותחת אותה אל הווה מטריד) שבבית הראשון, ועוברת בבית השני אל המוות: אל הקול שדמם, ההלצה שגוועה, קרני השמש שמכות כפור. אך מה שקורה בבית השלישי (שנשזר בראשון - במשתה), בעצם קורא תיגר על הקדוש. על הקדוש והטהור שבאהבה שבין גבר ואישה, אך גם על הקדוש הדתי, כפשוטו, שכן לא ניתן להתעלם מנוכחות הלחם והיין או לעקור את משמעותם הנוצרית, כמעט באותו אופן שלא ניתן להתעלם מהשוואת הדוברת את עצמה לכלבתו של אדונה בבית הרביעי. הכלבה שבבית השלישי שכחה מיד אדונה ומצאה את מותה בידו.

תהליך הרדוקציה אותו מבצעת קולרידג' בו היא יורדת, פיסית אל הכלבה המוטלת מתה על הרצפה, תהליך בו היא קובעת פערי גובה פסיים, פערי מעמד, ואף פערי זן (species). הצהרה זו, אינה יכולה לעבור היום, כמו אז, באופן חלק מבלי לעורר שיח, לכל הפחות, או הרהור באשר להצהרה זו ובאשר למעמדה כאישה, כאשר בבית הרביעי, המהווה מעין סגירת מעגל, מעין סגירת מחזור חיים אפילו, בעצם מצהירה הדוברת כי היא תעדיף במותה, מאשר למצוא את עצמה בסעודה – בשפע – שפע המבשר סוף, כלומר סוף וודאי ונורא יותר ממותה המוחשי.

אולי אם לשים אצבע על המשיכה (וגם הריחוק, אני מודה) שהשיר מעורר בי, נראה שזה קשור בסינסתזיה שבו. בצרימות. בניגודים שנשזרו בערבול חושי, יצרי, צבעוני, שהונחו ביד מיומנת בכון ירידה, ולתחושת לפחות, לשם ערעור הבסיס כולו. ואולי לשם כך התכנסתי אנוכי כאן. אולי כדי לומר: "גולדברג". כדי לומר: "Goldberg", שנולדה ב Königsberg. אולי כדי לומר: "ראדי" - Рады - הכפר שנמצא ב Житóмип (ז'יטומיר) בו נולד ביאליק – Бялик. נגזרת של המילה Bialy הפולנית שמשמעה: "לבן". ואמנם כבר ציינתי שעברית היא בצבע לבן עבירי, אך גרמניה למשל ירוקה, אוקראינה כחולה ואנגליה בכלל אדומה לי. ואולי כדי לומר: East Midlands, וייתכן שזה בכלל כבר "איסט מיידלנדס", ושנחליאלי הוא בכלל "Nakhlieli". אך בעיקר, התכנסתי, (וכעת אני מתבדרת) כי לדידי, ראוי להשתהות, לפרק מעט את הלבן כדי לראות ספקטרום הצבעים מהם הוא מורכב. לשמוע איזה צליל מפיק כל גוון בו. איזה ריח יש לו, אילו רוחות נשבו בו, להאזין לאקורד שלו. לומר "עץ" ולחשוב "עלים", או "גזע", או "גוף" וגם "תהודה". לומר "שדה" ולחשוב "כותנה לבנה", "חוטים", חוטי צמר.